

MESTERSÉGES SZLÁV NYELVEK A XX. SZÁZADBAN

SZŐKE LAJOS

(Közlésre érkezett: 1978. december 29.)

A szláv nyelvek sajátosságából adódóan már évszázadokkal ezelőtt felmerült egy közös szláv nyelv létrehozásának a gondolata. Többen az egyházi szlávban látták azt az eszközt, melynek segítségével a szlávok közti kulturális együttműködés megoldható lett volna. Sokan közös ábécével és egységes szláv szókincs kidolgozásával próbálták elérni a szlávok kölcsönös nyelvi megértését. A XIX. században pedig már egészen sajátos nyelvtervezetek, mesterséges szláv nyelvek is születtek.¹ Ezek a nyelvi törekvések szinte mindig valamilyen politikai elképzeléshez kapcsolódtak, amelyek ritkán támaszkodtak reális alapokra. A XX. században az indítóokok már egészen máshol keresendők. A kapitalizmus fejlődése következtében a kulturális termékek cseréje mellett a kereskedelem és az ipar követelte volna meg a szlávok közötti könnyebb megértést. Nem véletlen tehát, hogy a XX. századi mesterséges szláv nyelvek szerzői nem kimondott filológusok és nem is politikusok, hanem a kapitalista termelésben aktív részt vállaló egyének, akik a szláv közvetítő nyelvben is elsősorban gazdasági előnyök forrását látták. Egy másik irányzatot képviseltek azok, akik az I. világháború közeledtével a gazdasági-kereskedelmi célokhoz kapcsolták a szláv nemzetek közötti összefogás eszményét is. Ha összehasonlítjuk a XIX. és a XX. századi nyelvtervezeteket, megállapíthatjuk, hogy az utóbbiak sokkal egyszerűbbek, logikusabbak, és ennek következtében megtanulásuk is jóval kevesebb energiát igényel. A dolgozat szűk keretei miatt csak vázlatosan mutatjuk be a XX. században létrehozott mesterséges szláv nyelveket.

Hošek, Ignaz (1907)²

Hošek a Monarchia szlávjainak kívánt volna egy leegyszerűsített, logikus elvekre épült közvetítő szláv nyelvet adni. Mivel a Monarchia legnagyobb szláv népe a cseh volt, ezért össz-szláv nyelvet is erre alapozta. A cseh ábécét, fonetikát az egyszerűség szem előtt tartása érdekében le kellett egyszerűsítene. Így az „ou” diftongusból „u”, a speciális cseh „ů”-ból „o/v”, a „h”-ból „g”, a szótagalkotó „l,r”-ből „le,ol,el”, illetve „re,er” lett. Elhagyta a „ř”-t, a lágy mássalhangzók jelölésére pedig nem a hagyományos (') jelet használta, hanem a „j” betűt (dj,tj).

Változatlanul marad meg a lágy „ň”. Az „št, vz” hangkapcsolatokat is módosította „šč”, illetve „vez”-re. Ezeknek a változtatásoknak a következtében csökkent a lágy mássalhangzóknak a száma, és így a nyelv ukránra, de inkább a délszlávra lett hasonló³. Megmaradt a cseh nyelvre jellemző hangsúly a szó elején, valamint a kvantitás is, amit azonban nem kellett jelölni. Az össz-szláv nyelvet szerb cirillikával is nagyszerűen lehetett írni, amire a könyv végén maga a szerző is hozott példát. Nyelvének morfológiai részét

elemezve megállapítható, hogy minden szempontból egyszerűsítésre törekedett, így a nominális deklináció (főnév, melléknév stb.) bár a cseh nyelven alapszik, nagyon közelít a szlovákéhoz.

Az élőlt jelentő kemény tövű hímnemű főneveknél a D. Sg. és a L. Sg.-ban a cseh nyelvben két-két végződés van: -ovi, -u. Hošek eltörölte az élő és élettelen hímnemű kemény tövű főnevek deklinációja közti különbséget (az accusativust kivéve), s így az említett két-két végződés helyett csak egy-egy szerepel nála: D. Sg. „-u”, L. Sg. „-e”, melyek megegyeznek az élettelen jelentő hímnemű kemény tövű főnevek megfelelő eseteinek végződésével. Többes számban a fonetikai változtatások következtében az „ů”-ból a genitivusban „ov”, a dativusban pedig „-om” végződés lesz. A többi cseh flexiókat szlovákkal cseréli fel, így a kemény tövű hímnemű főnevek többes számú deklinációja a dativusban használatos „-ami” kivételével teljesen azonos a megfelelő szlovák deklinációval. A lágytövé hímnemű főnevek flexiói csak egyetlen esetben (L. Sg. „-i”) tér el a már megállapított deklinációtól. Könnyíteni akart azáltal is, hogy nála a „g, k ch” hangok elvesztették a cseh nyelvben rájuk jellemző fonetikai sajátosságait, ezért változatlanul maradtak bármely végződés előtt (N. Pl. — Slováki, Čechi, L. Sg. — žake). Észrevehető azonban bizonyos következtelenség ebben az egyszerűsítésre való törekvésben. G. Sg.-ban, ahol bizonyos főneveknél hangkiesés következik be, követte el többször ezt a hibát: N. Sg. — deň, G. Sg. — dňa, de tíden — tideňa.

A kemény tövű nőnemű főnevek deklinációjánál különösebb egyszerűsítéseket nem hajthatott végre, mivel a cseh nyelv itt meglehetősen rendszeres. Csupán ortográfiailag módosultak a szavak, illetve a végzések, mint ahogy erre már korábban is rámutattunk (G. Sg. — ženy > ženi, L. Sg. — ženě > žene stb.). Annál radikálisabban kellett átformálni a cseh lágytövé nőnemű főnevek flexióit, mivel azokról korántsem lehet elmondani, hogy egyszerűek. Hošek itt szinte teljes egészében átvette a szlovák deklinációt, egyedül a többes szám dativus és locativus „-iam”, illetve „-iach” szlovák végzésekiből hagyta ki az „i”-t. Ehhez hasonló flexiók vannak a csehben mássalhangzóra végződő nőnemű főneveknél (krev, postel, tramvaj), csak itt a végződés G. Pl.-ban „i”.

Változatlanul maradt a kemény tövű semlegesnemű főnevek deklinációja egyes számban, többes számban pedig a hímnemű és a nőnemű főnevek többes számának analógiájára szlovák lett (kis kivétellel): szlovák — mestá, Hošek — meste, mest, mestom stb. Az „-e”-re végződő „pole” típusú főnevek, hogy közeledjenek a „mesto” típusú főnevekhez, a szlovák deklinációt követték. I. Sg.-ban viszont „-em” a végződés, mint ahogy a csehben és a „mesto” főnévénél volt. Többes számban az előbbi paradigmától a locativusban tér el, ahol a végződés „-och”, mint ahogy a hímnemű főneveknél (poloch).

A cseh nyelvben „í”-re végződő semlegesnemű főnevek Hošeknél „é”-re végződnek. N. Sg.-ban (znamené, stavené), és ennek megfelelően deklinációjuk egyes számban a „pole” szóval egyezik meg, többes számban pedig a mássalhangzóra végződő nőnemű főnevekével azonos (de N. és A. „-á”). Azok a semlegesnemű főnevek, amelyek általában élőlények kicsinyeit jelentik (kuře, vnuče stb.) a cseh nyelvben a deklináció során egyes számban a szótőhöz „-et”, többes számban „-at” szuffikszumot kapcsolnak (a nominativus Sg. és az accusativus Sg. kivételével). Hošek a két különböző szuffikszumból csak az „-at”-ot használta (ahogy a szlovák nyelvben van), valamint a N. Sg. és az A. Sg.-ban is „-a”-ra cserélte a cseh „-e” végződést (kura, devča). A deklinációban azonban mégsem fogadta el a szlovák mintát, hanem egyes számban a szuffikszum kivételével meghagyta a csehet, többes számban az „-at” szuffikszumhoz a lágytövé semlegesnemű főnevek (pole) végzésekét kapcsolódta (az A. és a G. megegyezett). Nem túl sok figyelmet szentelt a rendhagyó főnevek deklinációjának, hogy azonban mégis meghagyta őket, az abból látható, hogy az „oči, uši” főnevekhez szlovákhoz hasonló flexiókat fűzött (szlo-

vák – očiam, Hošek – očam). Könyvének más fejezeteiben közölt példamondatokból arra is következtetni lehet, hogy a csak többes számban használatos főnevek nála is megmaradtak többes számban.

A melléknevek deklinációját oly módon egyszerűsítette, hogy nem tett különbséget a kemény és lágytövű melléknevek deklinációja között. Miután nem használt „y” betűt (hangot), valamennyi tulajdonságot jelentő melléknév N. Sg.-ban hímnemben „-i” végződést kapott (dobri, dragi). A hímnem és semlegesnemű melléknevek a singuláris többi esetében a csehnek megfelelő végződéseket kapták, természetesen a Hošek-féle ortográfiai elvek betartásával (dobrégo, dobrému, dobrím, dobrém). Nőnemben a G. Sg. „-é” végződésén kívül mindegyik flexió szlovák. Többes számban a szlovákhhoz hasonlóan csak egy változat van, tehát nincs meg a cseh három nem szerinti megkülönböztetés. Abban is különbözik a szlováktól, hogy a N. Pl. „-i” végződése nemcsak az élőlényt jelentő hímnemű főnevek jelzőire, hanem valamennyi melléknévre vonatkozik. Névszói állítmányként használta a melléknevek rövid alakját is. Nem tért ki a melléknevek többi fajtájának képzésére, s így azok deklinációjáról sem tudunk fogalmat alkotni.

A melléknevek fokozásánál nem sok egyszerűsítést tudott véghezvinni, azonban itt is inkább a könnyebb szlovák alapokat vette át (cseh – dlouhý > daleki, – dalši, bogati – bogatejsi, felsőfok – najdalši, najbogatejší). Megmaradt öt rendhagyó fokozású melléknév is (zli, dobri, mali, velki, pekni).

A tőszámnevek teljesen megegyeznek (kivéve a helyesírást) a cseh tőszámnevekkel, a deklinációjuk azonban eltérő. A „jeden” számnév a már bemutatott „dobri” típusú melléknév mintáját követte, míg a többi számnév deklinációja megfelelt a cseh számneveknek (de „o dvou”). Nem változtatta meg a cseh sorszámneveket sem, deklinációjuk pedig a már ismertetett melléknévi szisztema szerint történt. A cseh nyelvben nem nagy különbség van a gyűjtőszámnevek és a fajsza számnevek (číslovky druhové) között alakjukat, deklinációjukat tekintve. Emiatt Hošek még azt a kevés különbséget is eltörölte, így a „dvoji, troji, četveri” nála jelenthetett: kettő, három, négy valamiből és kétféle, háromféle stb. A melléknevekkel azonos végződéseket kaptak, és nemek szerint is különböztek egymástól, holott sem a cseh, sem a szlovák nyelvben ez nincs meg (dvoji, dvoje, dvojce). A számnevek vonzata az utánuk álló mellék- és főnevekre megegyezett a cseh nyelvben uralkodó szabályokkal.

A személyes névmások 1. és 2. személyének deklinációjánál szakított először az élő, létező nyelvekkel, és alkotott saját maga önálló alakokat. Ezek a hibrid alakok (N. Sg. – „ja”, A. Sg. „mene”, D. Sg. „meni”, I. Sg. „menou”) nem hogy könnyebbé tették volna a személyes névmások deklinációját, hanem csak zavart okoztak. A többes számú 1. és 2. személyű névmások deklinációját változatlanul vette át a cseh nyelvből ugyanúgy, mint a singuláris 3. személyű hímnem és semlegesnemű névmásokét is. A nőnemű 3. személyű személyes névmás deklinációja a nőnemű melléknevek deklinációjának megfelelően alakult. N. Pl.-ban a cseh 3. személyű személyes névmások nemek szerint különböznek, Hošeknél ez már elmarad. A birtokos névmásokról részletes leírást nem ad, azonban megállapítható, hogy hímnem és semlegesnemben a „moj, moje, tvoj, tvoje” deklinációja a cseh mintát követte, nőnemben viszont már nagyobb az eltérés, mivel rövid alakok helyett teljeset használt (cseh, G. Sg. „me > moje”).

A személyes névmásoknál a plurálisban ugyan nem használt a csehre jellemző három nemet, ez a megkülönböztetés ha nem is következetesen, mégis megfigyelhető. Egyes kérdő névmások is ennek megfelelően alakultak (N. Pl. – čiji sini, čije ceri, čija devčata, A. Pl. čije domi, čije ceri, čija devčata).

A speciális cseh „jeji” (övé) birtokos névmás, amely nemben, számban és esetben megegyezik a jelzett főnévvel, Hošeknél nőnem egyes számban „jeje” lesz, míg a hímnem és a

semlegesnemben nem változtatta meg. A „ten, ta, to” mutató névmások szintén változatlanul szerepelnek, míg a „keri (cseh – ktery), jaki” névmások a mellénevek deklinációját követték. A határozatlan névmások képzése csak kisebb módosítással tért el a csehtől: ledako, ledakeri stb. Ezek a kérdő névmásokkal (ko? co?) megegyező flexiókat kaptak. A cseh „všechn, všechna, všechno” általánosító névmásokból önála „ves, vesa, vese, vesi” lesz.

Az igék rendszerét inkább a szlovák, mintsem a cseh verbális szisztémára alapozta. A „byti” segédige – amely egyben a konjugáció egész szisztémáját meghatározza – csak a többes szám 1. személyben cseréli fel a szabályos szlovák alakot szerbhorvára (smo). Ezek szerint szabályos szlovák igei flexiókat kapnak a többi igék is, kivéve a többes szám 1. személyt, ahol a végződés „-mo” (vedem, vedeš, vede, vedemo, vedete, vedu). Különös módon oldja meg az „i”-töví igék konjugációját, mivel itt nemcsak többes szám 1. személyben tér el a szlováktól, hanem többes szám 3. személyben is, ahol a szabályos „-ia” helyett saját szerkesztésű „-iju”-t használ (trpiju). A konjugáció mélyebb elemzésébe nem szükséges belemélyednünk, mivel nagyrészt a szlovák nyelvtannak megfelelően alakította ki, így ugyanazokat a töváltozásokat is átvette (žáti – žnem, seci – sečem stb.)

Az igék múlt idejének képzése a „byti” segédige múltidejének kivételével (bul, bula, bulo, buli) szintén a szlovák nyelv szabályai szerint történt, így múlt időben a személyes névmások helyett a „byti” (biti) segédige megfelelő alakjait használta az ige mellett (šel som).

A participium praesentis activi képzésénél saját magának mond ellent, amikor az „i”-töví igéknél „-jaci, -jaca, -jace” képzőt alkalmazott. A szlovák nyelvben a jelen idejű cselekvő melléknévi igenév képzője az „i”-töví igéknél valóban „-iaci”, azonban Hošek már a jelen idejű konjugációban épp a többes szám 3. személyben törölte el az „-ia”-t, s vette fel helyette az „-iju” végződést.

A határozói igeneveknél a szlovák nyelvre vonatkozó szabályoktól megint csak az „i”-töví igéknél tér el, mivel az „-iac (ac)” képző helyett „-ja”-t ír.

Már maga a szerző sem tért ki sok, a szlávoknak magától értetődő nyelvtani fogalom taglására, mint például perfectiv és imperfectiv igékre, valamint az ezzel kapcsolatos időviszonyok kifejezésére. Sokszor azonban ez a feltételezése indoklásra szorult volna, mert ha a nem tárgyalt esetekben a szlovák nyelvtanra támaszkodunk, olykor ellentmondásba ütközhetünk egy-két, már eddig megfogalmazott nyelvtani előírással. Hošek nyelvtanát szinte teljesen a szlovák nyelvre alapozta, épp ezért itt csak azokra a jelenségekre kívántunk rámutatni, ahol sajátos módon tért el attól, és merített a cseh nyelvből, vagy pedig saját maga alkotott új, egyik szláv nyelvben sem létező alakokat. Szándékában állt egy szótárt és társalgási könyvet (nemecko-novoslovanski) is kiadni, mindezekből a tervek-ből azonban semmi sem lett.

Kolkop Edmund (1912)

Kolkop Edmund már tudott Hošek könyvéről, és levonva a sikertelen kísérletből a következtetéseket, 1912-ben „Slovanština”-nak nevezett nyelvtervezésében próbált egy újabb, véleménye szerint tökéletesebb össz-szláv nyelvet alkotni⁴.

Ábécéje megalkotásánál elkerülte a cseh írás diakritikus jeleit, s helyette más ábécéből származó jeleket vett be. Így a cseh „č”-ből „ρ”, a „d” > „θ”, „ň” > „z” „š” > „f”, „t” > „j”, „ž” > „3” lett. Mivel a „j”-t már felhasználta a „t” jelölésére, így helyette kénytelen volt egy másik betűt, az „y”-t használni. 28 betűjének 28 hangérték felelt meg, melyeket ő csehnek, de egyúttal szlávnak is tart. Eltörölte a cseh diftongusokat, a hosszú magánhangzókat, a hangsúlyt viszont meghagyta a szó első szótagján. A nyelv morfológiai rendszerének felépítésénél alkalmazott logikus, de túlságosan is radikális változtatásokból ítélve észrevehető, hogy erősen hatott rá az eszperantó nyelv konstrukciója.

Nála a főneveknek nincs neme, mind mássalhangzóra végződik, és nincs deklináció sem. Azt hangoztatta, hogy a szókinccset olyan szavakból kell összeállítani, melyek közös szláv örökséget jelentenek, azaz minden szláv számára érthetőek. Ebből adódóan a szótárszerkesztőknek az ószláv nyelvre kell támaszkodni, és egyúttal figyelembe kell venniök azt is, hogy a mai szláv nyelvekben hogyan alakultak az ószláv szavak, hangok.

A nazális hangok sorsát elemezve a szláv nyelvekben az „a” helyett a szinte valamennyi szláv nyelvben közös „u”-t (ruk) ajánlotta, míg az „e” helyett a keleti szlávokra jellemző „ya”-t (govyad). Az erős helyzetben levő redukált hangok (Ѣ, Ъ) reflexei közül a csehben használt „e”-t alkalmazta (meh, f vec). Eltörölte az ószlávban és még néhány szláv nyelvben meglevő különbséget az „ы” és „и” között (cseh – ryba, >rib). A „jaty” alakulását megítélve két lehetőséget ad, „ye” és „e”, de sohasem „i”-t, amely pedig a csehben elég gyakori jelenség (cseh – tělo, >jel). A „tort, tolt, tert, telt” hangkapcsolatok fejlődéséből a délszláv és cseh, szlovák változatot fogadja el (breg, glav). Az ószláv szótagképző „r, l” minden esetben szótagképzőnek maradt (vlk, stlp). Rámutatott arra is, hogy az ószláv „št, žd” hangkapcsolatok változása a cseh nyelvben „c”-t, illetve „z”-t eredményezett, amelyet elfogadott a Slovanštinában is. Részletesen foglalkozott a szóképzés más lehetőségeivel is, ahol szuffixumok segítségével egy alapszóból számos újabb szó képezhető (-ziy, begaziy – futás, -osj, tvrdosj – keménység, -del, vozidel – jármű stb.)

Tekintettel arra, hogy deklináció nem létezett, valamennyi előjáró után a főnév változatlanul állt az egyedüli esetben, nominativusban (u maj – az anyának a). Hasonlóan a főnevekhez, a mellénevek sem kaptak végződéseket, nem volt nemük, és kivétel nélkül mássalhangzóra végződtek. A főnevek többes számának jele „-a”, a melléneveké „-i” eszerint: do veliki doma – a nagy házakba.

A mellénevek középfokát „pre-”, felsőfokát pedig „naj-” prefixummal képezte. Változatlanok voltak a személyes névmások is (ya, ti, on stb.), így csupán „u” előjáróval ellátott alakjai szolgáltak birtokos névmásként: u ya – enyém, u ti – tied stb. A mutató, kérdő, vonatkozó, határozatlan stb. névmások formailag a cseh megfelelőikkel egyeznek meg, de Kolkopnál nincsenek flexiók (kter, kteri, zefto, žekto, zekteri stb.)

A tőszámnevek megalkotásánál eléggé önkényesen sorszámnevekre jellemző alakokat is használt: prv, vter, tret, tvrt, pet, fest stb. – 1, 2, 3, 4, 5, 6. Ezért a sorszámnevek képzésére egy speciális szuffixumot talált ki, az „-en”-t, így: prven, vteren – első, második stb.

Különböző, félig saját szerkesztésű képzőkkel oldotta meg a számnevek többi fájának a képzését (prvak – először, prvic – egyes, osmer – nyolc, gyűjtőszámnév, desatnasaben – tízszeres, prv vterin – egykettő stb.). A számnevek szintén nem kaptak végződéseket.

Igei flexió a Slovanštinában nem volt, és valamennyi ige a főnévi igenév „-j” végződésének elhagyása után magánhangzóra végződött (vede). A flexiók hiánya miatt szükségszerűen kellett használni a személyes névmásokat. Délszláv analógiára alakult a múlt idő „-o” (ti mogeo), és a jövő idő „-ce” jele (ya nesece). Függetlenül az igei aspectustól képezte a jelen és múlt idejű határozói igeneveket (neseya – nesev), és a múlt idejű szenvedő melléknévi igenevet is (neset). Cseh és orosz hatás figyelhető meg a kétféle felszólító módban: nehaj ti nese – po3aluysta nesej! A múlt idejű szenvedő melléknévi igenév segítségével meg tudta oldani a szenvedő szerkezet konstrukcióit (dom bice prodát). Cseh és kismértékben orosz eredetre utalnak a határozószók, előjárók és kötőszók.

Speciális morfológiai rendszeréből adódóan szórendje kötött. Az alany, állítmány, tárgy sorrendje még a kérdő mondatban sem bomlik meg, mert ebben az esetben csupán a mondat elején használt „ši” szócska jelenti, hogy kérdő mondatról van szó. Kétségtelen, hogy a Slovanština valóban a legmodernebb és egyúttal a legegyszerűbb is. Így azonban

joggal merült fel egyes nyelvészekben a kérdés, hogy egy olyan világméretű mesterséges nyelv mellett, mint az eszperantó, szükség van-e egy második műnyelvre⁵. Nyelvészeti szempontból Kolkop megbirkózott a kitűzött feladatokkal, a gyakorlatban azonban eldőlt, hogy különös alakú szavai, szokatlan szerkezetei egyszerűségük ellenére is speciális tanulmányozást igényelnek⁶. Hosszabb gyakorlatra lett volna szükség a nyelv beszéd szintű elsajátításához is.

Konečný Jozef (1913)

A „Slavina” szerzője középutat választott a túlzott méretű beavatkozás és a mérsekelt reformok módszere között⁷. Ő is mint XX. századi elődjei, a cseh és a szlovák nyelvből kiindulva próbálta megalkotni az össz-szláv nyelvet. A szlovák ábécében felcserélte a diakritikus jellel ellátott mássalhangzókat speciálisan alul jelölt mássalhangzókkal, amelyek szerinte lehetségessé teszik a folyamatosabb kézírás. <č>, <č>, <d> <đ>, <š>, <ž>.

Nem tudta viszont eltörölni a hosszú magánhangzókat jelölő szignókat, és így miattuk mégiscsak fel kellett emelni a kezét. A szlovák nyelvtől eltérően nem tett különbséget a hímnemű főnevek deklinációjakor az élő és élettelen jelentők között. Az egyszerűbbet, az élettelen jelentő főnevek deklinációját választotta. Az egyes számú, hímnemű kemény tövű főnevek esetében csupán annyit egyszerűsített a szlovák mintán, hogy a L. Sg.-ban csak az „-u” végződést fogadta el, így tulajdonképpen a szerb-horvát paradigmát vette át. A N. A. és I. Pl. „-e” végződése azonban már nincs meg a forrásként használt szláv nyelvekben, ezt ő maga találta ki. A G. Pl. „-ov”, a D. Pl. „-am”, „-ach” végződéseit az orosz nyelvből vette.

A lágytövé hímnemű főnevek flexiói I. Sg. „-em” kivételével szabályos cseh alakok, többes számban pedig nincs eltérés a már bemutatott kemény tövűektől.

Egyetlen egy változást hajtott végre a szlovák kemény tövű nőnemű főnevek deklinációjához képest. I. Sg. „ou” végződésének utolsó magánhangzóját elhagyta (zeno). A mássalhangzóra végződő nőnemű főnevekhez N. Sg.-ban „-e” magánhangzót kapcsolt (zeme), majd a cseh megfelelő szabályok szerint kapták a flexiókat.

A semlegesnemű főneveknél megkülönbözteti a kemény- és lágytövé deklinációt, melyek közül az első a szlováktól, a második a csehtől semmivel sem tér el.

Jellegzetes módon egyszerűsította a melléknéveket és deklinációjukat. A kemény tövű hímnemű melléknévek végződése N. A. Sg.-ban „-én” (dobren), melyet a többi esetben szlovák flexiók váltottak fel (I. Sg. „-em”). A semlegesnem csak N. és A. Sg.-ban tért el a hímnemű deklinációtól (dobrá).

Nem lehet magyarázatot találni a kemény tövű nőnemű melléknévek flexióira, mivel az A. L. Sg.-ban használt „-o” nincs meg a szláv nyelvekben. A lágytövé melléknévek deklinációja (obchodní) annyiban különbözött a kemény tövűektől, hogy a N. és A. Sg. kivételével a hímnemű és semlegesnemű flexiók első magánhangzója helyén „-í” állt (-ígo, -ímu, -ím, -ích). Nőnemben pedig a singularis valamennyi esetében a melléknév változatlanul maradt.

Ami a melléknévek fokozását illeti, a szlovák (cseh) képzőket alkalmazta: starén starši, najstarši, — de eltörölte a rendhagyó fokozást: velkén, velši, najvelši. Kitért még a birtokos melléknévek képzésére is, melyeknek nem volt nemük, és változatlanok voltak (brato láska), kivéve a nőnemű élőlényekből „-in” szuffixummal képzett birtokos melléknévet (panin, panina, panino, pani!). Nem nagy eredményeket hozott a személyes névmások deklinációjának egyszerűsítését célzó próbálkozás. A „ty, my, vy, on, ono” deklinációja is megfelelt a szlovák normának, a „ja” és „ona”-é pedig alig különbözött a csehtől (G. D. L. — „me”). A többes szám 3. személyű „oné” névmás deklinációja azonban saját „találmány” (G.: „onech” D.: „oném”, A.: „ona”, I.: „onémi”, L.: „onéch”).

A birtokos névmások közül érdemes kiemelni a „moja” (tvoja) névmást, mert a nominativus kivételével a singuláris minden esetében „moji” alakban szerepelt.

A mutató, kérdő stb. névmások a melléknevekkel megegyező flexiókat kaptak. Pluralisban a mutató és birtokos névmások az „oná” személyes névmás szerint képezték végződéseiket.

Fölöslegesnek tűnnek azok a kisebb mérvű változtatások, amelyeket a tőszámneveken végzett (én, ena, eno, éne, egy, dva, tre). A sorszámneveknek kénytelen volt melléknévi végződéseket adni: prvé, vterén, tretén stb. Meg szeretne volna oldani a gyűjtőszámszavak egyszerűsítését is, az új alakok azonban sehogy sem emlékeztetnek az eredetiekre (dvé, tré, čveré).

A számos cseh igeosztályt háromra csökkentette. Így az „-a” és „-i” tövűek konjugációját alkalmazta a „Slavina” igéire, amelyek pedig nem fértek bele ebbe a két osztályba, a rendhagyókhoz sorolta. Ebben az utolsó kategóriában saját belátása szerint alakította az igéket. A „byť” segédigét például a következőképpen: sem, seš, je, sme, ste, so.

A múlt idő képzésében a szlovák nyelv szabályait követte, és egyes, múltban végbement cselekvések közti árnyalatok kifejezésére használta a „byval, byvával” segédigéket is.

Az összetett jövő idő képzését a „byť” segédige megfelelő alakjainak segítségével oldotta meg. A „byť” segédige jövő idejű alakjai csak annyiban különböztek a cseh normától, hogy többes szám 3. személyben a diftongus helyett csak „ú” állt (budú). A felszólító mód képzésében a szlovák nyelv szabályait követte (slov!, slovte!).

A határozói igeneveket részint szlovák és orosz mintára, részint viszont saját elképzelésére támaszkodva alkotta meg. Kétféle határozói igenevet különböztetett meg, jelen idejűt és múlt idejűt. Már ezzel a megkülönböztetéssel is szakított a szlovák nyelvvel. A jelen idejű határozói igenevek suffixuma az „-ic(e)”, amit viszont a szlovák nyelvre jellemző szabályok szerint kapcsolt az igetőhöz (:slovic(e):). A múlt idejű határozói igeneveket ugyanazokból (imperfect) az igékből is képezhette, mint a jelen idejűeket „-iv(ši)” suffixum segítségével (:sloviv(ši):).

A participiumok tárgyalásánál nem tesz említést a jelen idejű melléknévi igenevekről. Cselekvő múlt idejű melléknévi igeneve megegyezik az ige múlt idejével, tehát tulajdonképpen „l” participium (slovil, slovila, slovilo). A szenvedő múlt idejű melléknévi igenév képzője „-en” mássalhangzós tő esetén (sloven, slovena, sloveno) és „-n” (mán, mána, máno) magánhangzóra végződő tő esetén.

Elöljáró szói szlovák és orosz eredetre vallanak. Szintakszissal ő sem foglalkozik, hanem helyette egy verset közöl „slavina” nyelven. (8) A szavak itt természetesen csehek, s úgy tűnik, hogy a „Slavina” végleges megformálása után is a szókészlet cseh szavakból állt volna. Igaz, hogy Konečný megpróbálta „szlávósítani” a cseh lexikát, és az idegen kölcsönszavak helyett szláv alakokat javasolt (lampa>svitina, tunel>prokop, armáda>voj stb.). 7 évvel később, 1920-ban jelent meg a cseh Holý B. „Slavski jazyk” (Stručná mluvnice dorozumivacího i jednotícího jazyka všeslovanského. Nové Město nad Metují) című műve, amelyben nem Konečný, hanem Kolkop módszereit követi.

Holý B. (1920)

Ábécéje tulajdonképpen szlovák, amin bizonyos egyszerűsítéseket hajtott végre. Így eltörölte a hosszú magánhangzókat és az „y”-t. Ezek szerint az „i” elvesztette palatalizáló funkcióját. A szebb hangzás kedvéért a lengyel nyelvre jellemző hangsúlyozást javasolja. A szavak utolsó előtti szótagjáról a hangsúly csak a felszólító mód egyes szám 2. személyében került át a szó végére (Beri!).

A szavak hangtani felépítésében az ószláv szavak hangalakját tartja szem előtt. Természetesen a már végbement és több szláv nyelvben azonos eredményeket hozó változásokat elismeri. Az orosz nyelvre jellemző magánhangzó-betoldásos alakot épp ezért nem fogadja el, hanem a szláv nyelvek többségében az ószláv „trat, tlat, tret, tlet” hangkapcsolattal megegyező szavakat választja (grad, vlas, breg, pred). A likvidák utáni jerek erős helyzetben vokalizálódtak, amely a nyugati szláv nyelvekben „e”-t eredményezett (cseh — krev, lengyel — krew, de szlovák — krv), ezért ő is inkább ezeket az alakokat veszi be az össz-szláv nyelvbe. Általában is az erős helyzetben levő mindkét jer helyett „e”-t fogadott el. (den, legki). A szó végén gyenge helyzetben levő lágy jerek csak azoknál a szavaknál tűntek el, amelyek a csehben is kemény mássalhangzóra végződtek (den, jelen), de megmaradtak ott, ahol a cseh szavak is lágy mássalhangzókra végződtek (koň<cseh — kůň, plet’).

A nazális magánhangzók reflexei a szláv nyelvekben különbözők lehettek, ezért Holý a cseh nyelvre jellemző változásokat tartotta normatívnak a „slavski” nyelv számára is. Így az ószláv nazális „ą” helyett mindenütt „u”-t, az „ę” helyett pedig „e”-t írt (ruka, pet).

Az ószláv „jaty” egyedüli megfelelőjének csak az „e”-t tartotta, így eltűnt a csehben elterjedt „i” variáns (vera). Az ószláv „št, žd” hangkapcsolatoknál is eltért a csehtől, mivel „č”-t, illetve „d”-t írt (sveča, tud’ina), ezzel azonban összekeverte az egyes szláv nyelvekre jellemző megfelelőket. Megtartotta viszont a csehben szótagalkotó likvidákra épült szavakat (srđce, smrt). Kitért még az „l—epentheticum”-mal alkotott szavak használatára, és helyettük az egyszerűbb cseh, szlovák alakokat ajánlotta (zem, korab).

Futólag érintette még a legelterjedtebb prefixumokat is. Holý célja ezzel az aránylag részletes hangtani elemzéssel az volt, hogy útmutatásokat adjon az össz-szláv nyelv lexikai részének a felépítéséhez. Épp ezért külön foglalkozott még a szóképzés módjaival, a speciális össz-szláv szóképzők használatával. A nyelv morfológiai struktúrájának kialakításában Kolkophoz hasonló módszert választott, azonban legalább N. Sg.-ban nem változtatta meg a főnevek eredeti alakjait.

A „slavski” nyelvben deklináció nem létezett, a nemek szerinti megkülönböztetés is csak N. Pl.-ra vonatkozott, ahol még megmaradtak az eredeti szláv alakok (stada, dočeri, nebesa, muži stb.). A mellékneveknél még egységesebb normákat írt elő, így, itt már nem létezett sem nemek, sem számok szerinti megkülönböztetés. Minden melléknév „i”-re végződött, kivéve a birtokos mellékneveket, ahol a birtokos képzőkhöz semmilyen végződés nem járult (bratrov dom, soprogin obuv).

Eléggé rendhagyó módon oldotta meg a melléknevek középfokának képzését a „bol-” prefixummal (boldobri — jobb). A felsőfok „naj-” képzője azonban már újból hagyományos szláv alak (najdobri — legjobb).

A személyes névmásokat a szlovák nyelvből vette át változatlanul, mivel deklináció nem volt, szigorúan be kellett tartania az alany, állítmány, tárgy sorrendjét (Mi vidu vi i oňi. — Látunk titeket, és látjuk őket). A birtokos névmások szintén változatlanul maradtak, de nemcsak az egyes esetekben, hanem még több birtok kifejezésekor is. Singulárisban is csak a hímnemű alakokat használta (moj, tvoj, jeho, nas, vas, jich). Hasonlóképpen, a mutató és vonatkozó névmásokhoz is hímnemű cseh megfelelőket választott. A mutató névmások megtartották többes számú eredeti hímnemű alakjukat (ti, oni). A különböző fajtájú névmásokat nagyrészt a cseh nyelvből merítette és csak ritkán lehet egy-két szlovák, vagy más szláv alakot találni. A számneveknél különösebb egyszerűsítéseket nem hajtott végre, csupán a névszókra eddig is alkalmazott szabályokat terjesztette ki rájuk. Így minden tőszámnévnek csak egyetlen alakja lehetett (en, dva, tri stb.), a sorszámnevek pedig a melléknevek mintájára „i”-re végződtek (prvi, vtori). A számnevek

többi fájának képzésénél nem tért el az „általános” cseh, szlovák használatától, a vonzatok által okozott komplikációkat azonban sikerült elkerülnie.

Az igéket három kategóriába osztotta a cselekvés végbemenetelétől függően. Megkülönböztetett egyszeri, folyamatos és ismétlődő cselekvést kifejező igéket (nesu, nosim, nosivám). Az infinitív „t”-re, a múlt idő singulárisban „l”-re, plurálisban „li”-re végződött.

A jelen idejű igei flexiók mindegyik számban „-u,(-ju),” bár a folyamatos és ismétlődő igéknél „-m”-et is elfogadhatónak tart.

Analitikus módon, a „budu” segédigével képezi a jövő időt, függetlenül az utána álló ige kategóriájától (budu dežit). A felszólítást singulárisban „-i”, illetve „-j” szuffixumokkal oldotta meg, melyekhez plurálisban „-te” végződést kapcsolt. (2. személy – idi, idite, bij, bijte).

Nem lépett túl a szláv nyelvek szabályain a feltételes mód képzésénél sem (mi bi odvetili).

A jelen és múlt idejű cselekvő melléknévi igeneveket szlovák minta szerint képezi (delajuci, poznavši), azonban a használatban funkciójukat összekeveri a határozói igenevekkel. Szenvedő melléknévi igenév csak múlt idejű volt, ami szlovák analógiára alakult (videni, ubiti).

Holý sem foglalkozott szintakszissal, csupán a nyelv szerkezetéből adódó egyedüli követelményt, a szórend betartását írta elő. Szándékozott szótárt is szerkeszteni, majd társalgási könyvet kiadni. Ilyen irányú tervei sohasem valósultak meg.

E nyelvtervezetek sikertelenségének oka nyelvi és történelmi-politikai okokkal is magyarázhatók. Mint „mesterséges” nyelveknek, az eszperantóhoz képest csak regionális, másodrangú szerep jutott volna. A történelmi-politikai helyzet alakulása különösen a II. világháború után az orosz nyelv jelentőségét növelte, amely mint élő (szláv) világnyelv, feleslegessé tette az ilyen típusú szláv nyelvtervezeteket. A nyelvészek, főleg a szótárszerkesztők számára azonban hasznos tapasztalatot nyújtanak.

JEGYZETEK

- [1] Szőke Lajos: Kísérletek egy közös szláv nyelv létrehozására. TK. Eger, 1975.
- [2] Hošek Ignaz, Grammatik der neuslavischen Sprache. (Eine vermittlungssprache für die Slaven der österreichisch-ungarischen Monarchie) Kremsier, 1907.
- [3] Frinta Ant., Otázka dorozumívaciho jazyka mezislovanského. Slovanský Přehled. 1910.
- [4] Kolkop Edmund, Pokus o dorozumívací jazyk slovanský. V Jevičku na Moravě 1912.
- [5] Frinta Ant. Slovanské esperanto. Slovanský Přehled. 1913.
- [6] Kolkop E., I. m. Příloha
- [7] Konečný Josef, Slavina: slovanské esperanto. Praha, 1913.
- [8] Konečný Josef, I. m. Příloha.

SZÖVEGMINTÁK

Hošek Ignaz

Otec naš, keri si na nebesoch! Posvjati sa meno Tvoje; príjdi ku nám kráľovstvo Tvoje; budi vola Tvoja jako v nebo tak i na zemi; chleb naš deňňi daj nam denes a odpusti nám naše vini, jako i mi odpustjámno svojim dlužnikom; a neuvodi nás ve pokušeňě, ale zbavi nás ode zlégo. Stani sa.

Kolkop Edmund

Blagozvyesj u Matuf, glov treten, odstav prven a3 prvnasten. 1. Ve tamji dza priideo Yan Krestar, kazaya na pufj ve zem Yudesk, 2. i. rekaya: Pokayaziy nehaj vi zizi, bo približio sa carstviy nebesk. 3. Tuto ye yisto ten predpoyezetod od Izaiyaf prorok, kter rekeo: „Glas u volajac na pufj: Nehaj vi prigotova cest Gospoden; nehaj rovni vi zizi stezka u on, . . .

Konečný Jozef

Hej! Slované!

Hej, Slované, naši lepo
slovanó řeč máme,
dokud naše věrné sreče
pro náš národ dáme
Žije, žije duch slovanó
bude žít na veké.

Grom a peklo, marné vaše
proti nám so zteké!

Holý B.

Máté ev. VI.

Pazite ne tvorit vaš milostiňa proto pred ludi, da oňi vidu vi! Inače vi ne budu imet nagrada od svoj Otec, iže su na nebesa. 2. Kogda ti daju milostiňa, ne trubi pred se! kak licomeri delaju v sinagogi i na ulici, da ludi chvalu oňi. Istino ja govoru a vi: uže přijmili svoj nagrada . . .